

НОВІТНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 94: 378 (477.4) «192/193» – 057.87

Олександр Комарницький

ВЛАДА І СТУДЕНТСТВО ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ: ПЕРЕХІД НА ПЛАТНУ ВИЩУ ОСВІТУ (20-ті рр. – ПЕРША ПОЛОВИНА 1930-х рр.)

Олександр Комарницький. Влада і студентство педагогічних навчальних закладів Правобережної України: перехід на платну вищу освіту (20-ті рр. – перша половина 1930-х рр.). У статті на прикладі педагогічних навчальних закладів Правобережної України показано політику більшовицького режиму, спрямовану на обкладення платнею окремих категорій студентства. Автор вважає, що цим самим влада відійшла від декларованого нею принципу безкоштовності освіти. Аналізуються нормативно-правові документи – інструкції про звільнення від плати за навчання, відповідно до яких відповідальність за обкладання платою чи звільнення від неї покладалася на комісії, що функціонували при виконавчих бюро профспілок.

Ключові слова: студенти, інститут, технікум, плата за навчання, інструкція, категорія.

Александр Комарницький. Власть и студенчество педагогических учебных заведений Правобережной Украины: переход на платное высшее образование (20-е гг. – первая половина 1930-х гг.). В статье на примере педагогических учебных заведений Правобережной Украины показано политику большевистского режима, направленную на обложения платой отдельных категорий студенчества. Автор считает, что тем самым власть отошла от декларируемого ею принципа бесплатности образования. Анализируются нормативно-правовые документы – инструкции об освобождении от платы за обучение, согласно которым ответственность за обложения платой или освобождения от нее возлагалась на комиссии, которые функционировали при исполнительных бюро профсоюзов.

Ключевые слова: студенты, институт, техникум, плата за обучение, инструкция, категория.

Розв'язання проблеми «пролетаризації» вищів вимагало від партійних і радянських органів поліпшення умов життя і навчання студентів, вихідців із робітничого середовища й трудового селянства. Державна політика щодо соціального захисту студентської молоді передбачала низку заходів, які мали забезпечити хоча б мінімальний прожитковий рівень студентства. Водночас, на початку 1920-х рр., незважаючи на важке становище студентства, для них запровадили

плата за навчання. Окремі аспекти цієї проблеми вивчали сучасні українські історики М. М. Кузьменко¹, В. В. Липинський², В. І. Прилуцький³, радянський вчений М. А. Бистров⁴. Комплексно дане питання не вивчалось. У нашій публікації на прикладі педагогічних навчальних закладів Правобережної України покажемо політику більшовицького режиму, спрямовану на обкладення платнею окремих категорій студентства.

Плата за навчання була введена як «тимчасова міра, як засіб для підтримки господарського добробуту шкільних закладів»⁵. Цим самим влада відійшла від декларованого нею принципу безкоштовності освіти, який запровадили 1 березня 1919 р., коли плату за навчання у вишах скасували⁶.

Безкоштовно студенти навчалися до березня 1922 р. Тоді органи державної влади, відшуковуючи джерела фінансування навчальних закладів, запровадили платну форму навчання⁷. 2 березня того року вийшла постанова РНК УСРР «Про запровадження платні за навчання у вузах УСРР», відповідно до якої студенти інститутів, технікумів, вищих трирічних педкурсів щосеместра мали вносити диференційовану плату⁸. 17 березня політбюро ЦК КП(б)У схвалило урядову постанову про те, що від плати за навчання звільнялися робітфаківці, а також студенти пролетарського походження. Нововведення впроваджувалося з 1 березня⁹.

У вересні 1922 р. колегія Укрголовпрофосвіти прийняла постанову про поділ студентів на три категорії в залежності від їх платоспроможності: 1) ті, що платили за навчання повністю; 2) ті, що вносили пільгову плату; 3) звільнені від плати. Не платили за навчання студенти, що отримували державну стипендію; молодь пролетарського походження та члени КНС, які не мали роботи або заробляли не більше 40 крб на місяць; студенти, що до вступу у виш вели педагогічну, науково-просвітницьку та наукову роботу у закладах НКО; інваліди війни та праці¹⁰.

Відповідно до інструкції у 1922–1923 навчальному році (далі – н.р.) по повному тарифу мали платити 44,3% студентів вишів усіх типів (по 85 крб), пільгового тарифу – 31,4% (43 крб), звільнялися від плати 24,3% молоді. Водночас, аналіз обкладання платнею студентів вишів різних типів показує, що найсприятливішою була ситуація у педагогічних навчальних закладах. Тут від плати звільнили 40% студентства, платили по пільгових тарифах 40%, по повному тарифу – 20%. Для порівняння: в індустріально-технічних та мистецьких інститутах – відповідно 30, 30 і 40%; сільськогосподарських, соціально-економічних і медичних – 20, 30 і 50%; музичних – 10, 20 і 70%. В усіх вишах, окрім музичних, повна плата становила 80 крб, пільгова – 40 крб, в музичних – відповідно 120 і 60 крб¹¹. Можемо погодитися з В. В. Липинським, який спростовував тезу радянського історика М. А. Бистрова, що студенти пролетарського походження звільнялися від оплати, норма плати становила 12–36 крб. Останній наводить дані, що найбільше студентів, яких обклали платою, було у мистецьких вишах – 75% (платили по 36 крб), педагогічних – відповідно 40% і 12 крб, індустріально-технічних – 30% і 24, сільськогосподарських – 25% і 18, медичних – 20% і 24, соціал-

льно-економічних – 15% і 1812. У журналі «Студент революції» з приводу запровадження плати писали: «Введення платні за навчання поставило у катастрофічний стан саме пролетарську частину студентства»¹³.

В окремих вишах вищезазначених відсоткових норм не дотримувалися. Так, у 1922 р. в Кам'янець-Подільському ІНО платою обклали 88 студентів (30,3% від загальної кількості). Інших 202 студенти звільнили від її внесення, серед яких були 75 стипендіатів, 40 членів КНС, 44 члени профспілки «Родос», 28 членів інших спілок¹⁴. Водночас, у Київському ІНО норми майже дотримали: восени 1922 р. платили по пільговому тарифу 965 студентів (4,8% від загальної кількості), повному – 441 (18,6%)¹⁵.

19 листопада 1922 р. політкомісар Кам'янець-Подільського ІНО Л. Ізбінський повідомляв, що запровадження плати є малоефективним засобом, зважаючи на малозабезпеченість молоді: «Введення платні за право навчання не дасть Інституту солідних матеріальних ресурсів. Се пояснюється тим, що завдяки політичній і двом трудовим чисткам в інституті залишилося дуже мало платежоспособного елемента»¹⁶. У квітні 1923 р. в одному із звітів зазначалося, що введення плати не дало помітних результатів через «бідняцький склад студентства». Зверталася увага на «протиріччя – з одного боку пролетаризуємо школу, а з другого беремо плату за навчання»¹⁷.

Напередодні 1923–1924 н.р. Укрголовпрофосвіта прийняла нову інструкцію про звільнення від плати за навчання, відповідно до якої відповідальність за обкладання платою чи звільнення від неї покладалася на комісії, що функціонували при виконавчих бюро профспілок. Від оплати за навчання звільнялися: «пролетарський елемент», які мали «революційні» (громадські, партійні і військові) заслуги і були у важкому матеріальному становищі; члени КНС, які вступили в організацію не пізніше 1921 року; діти військовослужбовців до 18 років; працівники освіти (члени спілки «Робос»), які були членами спілки не менше 1 року і працювали в навчальних закладах чи по профспілковій лінії, а також їх утриманці; державні стипендіати; робітники, які отримували зарплату нижче 10 розряду 17-ти розрядної тарифної сітки; члени профспілок (службовці), які мали зарплату нижче 6 розряду¹⁸.

У залежності від розміру плати за навчання студентів поділили на 5 категорій. У Волинському ІНО в 1923–1924 по I категорії сплачували 19 студентів (розмір плати становив 4 крб на рік), по II-й – відповідно 10 і 8, III-й – 3 і 16, IV-й – 5 і 20, V-й – 5 і 30. Окрему категорію складало студентство, яке здійснювало повну оплату навчання. Таких платників було 5, які сплачували по 40 крб. Загалом, за навчання сплачували 17,38% студентства¹⁹. У 1924–1925 н.р. по I-й категорії сплачували 29 студентів, II-й – 8, III-й – 6, IV-й – 4²⁰. У Кам'янець-Подільському ІНО в 1923–1924 н.р. по I категорії платили 5 студентів (розмір плати становив 1 крб 33 коп.), по II-й – відповідно 8 і 2 крб 66 коп., по III-й – 2 і 5 крб 33 коп., по IV-й – 3 і 8 крб 66 коп., по V-й – 2 і 10 крб; повну оплату здійснювали 3 особи (по 16 крб 66 коп)²¹. У 1924–1925 н.р. в ІНО налічувалося 16 платників, які сумарно вносили 131 крб 66 коп., з них по I категорії платили

4 особи (по 4 крб), по II-й – відповідно 3 і 5, III-й – 2 і 5 крб 33 коп., IV – 4 і 15. Повністю сплачували вартість навчання 4 студенти (15 крб)²².

Як і в попередньому році не всі мали можливість внести плату за навчання. У звіті Волинського губернського відділу народної освіти за березень-квітень 1923 р. йшлося про те, що запровадження плати за навчання на Волині не дало бажаних результатів, оскільки «населення Волині завдяки імперіалістичній і горожанській [громадянській] війні дуже вже збідніло, ріжні збори й податки підірвали його економічно». Це ж стосувалося й Волинського ІНО, де «заможних мало»²³. Через неспроможність внести плату за навчання заклад у 1923–1924 н.р. покинули 11 студентів²⁴. У Кам'янець-Подільському ІНО в осінньому триместрі 1923–1924 н.р. сумарна плата за навчання мала скласти 190 крб 62 коп., а внесли лише 22 крб 58 коп.²⁵.

29 листопада 1925 р. НКО УСРР видав нову «Інструкцію про плату за навчання в інститутах і технікумах на 1925–1926 навчальний рік», яка встановлювала розмір плати в інститутах та технікумах. Так, студенти соціально-економічних, медичних, художніх та музичних інститутів мали платити по 120 крб на рік, індустріально-технічних – 100 крб, сільськогосподарських, педагогічних, ветеринарних і землевпорядних – по 60 крб. Студентство музичних технікумів щорічно сплачувало 120 крб, сільськогосподарських і медичних – по 60 крб, індустріально-технічних, соціально-економічних і художніх – по 50 крб, педагогічних і землевпорядних – по 30 крб.

Робітники та службовці, а також особи, що знаходилися на їх утриманні, які мали заробіток 40-50 крб на місяць, сплачували 20% повної плати за навчання, 50-60 крб – 25%, 60-70 крб – 30%, 70-85 крб – 40%, 85-100 крб – 60%, 100-125 крб – 75%, 125 крб і більше – 100%. Особи вільних професій і ті, хто знаходився на їх утриманні вносили 100-200% в залежності від розміру заробітку. Ті, хто жив на нетрудові доходи, платили 200-300% встановлених норм плати.

В інструкції також регламентувалося, що якщо в особи на утриманні перебувало 2 студента, то плата скорочувалася до 50%, якщо 3 – 33%, якщо 4 – 25% визначеної для кожного плати. Для студентів, які мали сім'ї, плата могла бути знижена на 50% у залежності від майнового стану і кількості осіб, що знаходилися на утриманні.

Від плати за навчання звільнялися: студенти, що отримували державні стипендії; студенти «пролетарського» складу і члени КНС, коли вони не мали зарплати чи не мали заробітку, що не перевищував 40 крб в місяць у межах 1-го поясу; червоноармійці, матроси і особи командного, адміністративного, політичного, медичного і ветеринарного складу Червоної армії і флоту, а також їхні діти; безробітні, які користувалися правом на допомогу в порядку соціального страхування і не мали ніяких джерел прибутку; особи, які вели педагогічну, науково-педагогічну чи наукову роботу в закладах НКО, а також їхні діти і діти персоналу, які обслуговували заклади НКО; інваліди війни і праці, які були на соціальному забезпеченні; студенти, які до вступу у виші вели педагогічну, науково-педагогічну чи наукову роботу в закладах НКО і припинили

свою роботу внаслідок зарахування у виш, а також їхні діти, що були на їх утриманні.

Віднесення студентів до тієї чи іншої категорії за розміром плати проводилося стипендіальними комісіями вишів. Плата вносилася тричі на рік (кожного триместру) у такі терміни: з 1 по 15 жовтня, з 1 по 15 лютого, з 1 по 15 травня. Студенти, які своєчасно не вносили плати, мали бути відраховані з вишів²⁶.

11 листопада 1926 р. нова інструкція внесла зміни до нарахування розміру плати за навчання. Її особливістю було те, що особи, які мали заробіток від 125 до 140 крб сплачували 90% від загальної суми нарахованої плати, від 140 до 225 крб – 100%, від 225 до 300 крб – 125%, від 300 до 400 крб – 150%, від 400 і вище – 175%. Якщо декілька дітей навчалося одночасно, то за першу дитину сплачували 100%, за другу – 50%, за третю – 35%, за четверту – 25% від загальної суми²⁷.

Окремі архівні документи свідчать про кількість студентів педвишів, які вносили плату за навчання. Так, у Київському ІНО в 1926–1927 н.р. платили 140 осіб (11,6% від загальної кількості студентів), у т.ч. до 20 крб – 70 студентів, 21-40 крб – 35, понад 40 крб – 35²⁸.

У Волинському ІНО в 1925–1926 н.р. плату за навчання вносили 13 осіб (5,09%): по 41 крб 25 коп. платили 7 студентів; 22 крб 50 коп. – 4; 45 крб – 2²⁹. У 1926–1927 н.р. по 12 крб платили 5 осіб; 24 крб – 2; 30 крб – 2; 60 крб – 1. Повною платою обклали дітей «куркуля» Андрущенка, однак вони невдовзі залишили ІНО³⁰. У Кам'янець-Подільському ІНО платою обклали 13 студентів (7,8%); 2 особи платили по 20 крб, 2 – по 15 крб, 2 – по 6-8 крб, 7 – по 7 крб³¹.

Сплачували за навчання і частина студентів педтехнікумів. Так, у Житомирському українському педтехнікумі в 1925–1926 н.р. платою обклали 13 студентів (12,1% від загальної кількості студентів): по 9 крб платили 2 особи, 10 крб – 1, 15 крб – 1, 30 крб – 832. У тому ж навчальному році сплачували 6 студентів (7,05%) Житомирського єврейського педтехнікуму³³. Тоді ж у Могилів-Подільському педтехнікумі за навчання платили 17 осіб (16,1%): 2 – по 2 крб 50 коп., 1 – 5 крб, 4 – по 6 крб, 3 – по 7 крб 50 коп., 1 – по 10 крб, 3 – по 15 крб, 2 – по 20 крб, 1 – 60 крб³⁴. У 1926–1927 н.р. кількість платників зменшилася до 7 осіб (4,8%), 6 студентів платили до 20 крб, один – понад 40 крб³⁵. У тому ж навчальному році в Тульчинському педтехнікумі платили за навчання 22 особи (14,6%), у т.ч. до 20 крб – 19, 21-40 крб – 3³⁶. Тоді ж в Уманському педтехнікумі було 24 платники (14,5%)³⁷.

Загалом, у 1927–1928 н.р. сплачували за навчання 19,8% від загальної кількості студентів інститутів всіх типів УСРР³⁸.

12 червня 1929 р. вийшла постанова ВУЦВК та РНК УСРР «Про плату за навчання в державних учбових закладах». Плату за навчання вносили робітники, батраки, службовці та особи, які були на їх утриманні у відсотковому відношенні до їхнього заробітку. Якщо вони мали заробіток від 101 до 150 крб, то в інститутах вони сплачували 3% від цієї суми, у технікумах – 2%; від 151 до 210 крб – відповідно 3 і 3%, від 211 до 250 крб – 4 і 3%, понад 250 крб – 5 і 4%. Платою обкладалися і селяни, що платили сільськогосподарський податок

не менше 50 крб в рік з господарства. Для них встановлювалося таке відсоткове співвідношення до сплачуваного сільськогосподарського податку: для тих, хто платив від 50 до 100 крб податку розмір плати за навчання становив 25% від цієї суми; від 101 до 150 крб – 30%, від 151 до 200 крб – 35%, від 201 до 250 крб – 40%, від 251 до 300 крб – 45%, вище 300 крб – 50%. Ремісники і кустарі, які використовували найману працю, вносили плату у розмірі 15% від сплачуваного ними прибуткового податку, але не більше 300 крб на рік.

Особи «вільних професій» (лікарі, адвокати, архітектори), зарплата, яких не перевищувала 400 крб на місяць сплачувала за навчання як робітники і службовці. Коли загальна сума їхньої зарплати перевищувала 400 крб, то плату за навчання здійснювали подібно до ремісників і кустарів. Плата за навчання з кількох студентів, що одночасно навчалися у навчальному закладі, незалежно від їх типу, береться з такого розрахунку: за наявності двох студентів плата зменшується для кожного з них на 30%, трьох і більше – плата зменшується на 50% на кожного з них. За наявності у платника 4-х утриманців, що не мали самостійного заробітку, дозволяється зменшувати норми плати за навчання, або зовсім звільнити від неї.

Від плати за навчання зовсім звільнялися: слухачі робітфаків; робітники, батраки і службовці, коли їхній заробіток не перевищував 100 крб на місяць; селяни, звільнені від єдиного сільськогосподарського податку, або ті що сплачували податок розміром до 50 крб; особи, що були членами сільськогосподарських колективів (комун, артілей, ТСОЗів і т.д.), коли зазначені колективи їх відряджали на навчання; червоноармійці, міліціонери, співробітники ДПУ; колишні «червоні» партизани і червоноармійці; інваліди праці та війни; безробітні, що мали право на допомогу засобом соціального страхування; герої праці; особи, нагороджені орденами «Червоного прапора» та «Трудового Червоного прапора»; державні стипендіати; члени товариства колишніх політичних «каторжан» і засланих поселенців, а також товариства «старих більшовиків»; пенсіонери, що отримували державну пенсію; особи, що займалися педагогічною, науково-педагогічною і науково-дослідною роботою, якщо їх заробіток не перевищував 250 крб на місяць.

Пільги вищезазначеним категоріям, окрім робітфаківців, поширювалися і на членів їх родини.

Плата за навчання вносилася по півріччях: за перше півріччя необхідно було сплатити до 15 вересня, за друге – до 15 березня³⁹.

Внесення плати за навчання фіксувалося у «єдиному студентському білеті», який було запроваджено у квітні 1923 р. відповідно до циркуляра Укрголовпрофосвіти⁴⁰.

Не всі мали змогу внести зазначені суми, насамперед, через важке матеріальне становище. Зокрема, у наказі по Кам'янець-Подільському ІНО від 14 березня 1923 р. зазначалося, що більшість студентів не внесли плату за навчання⁴¹. У 1923–1924 н.р. у боржниках числилися 50%⁴². Наприкінці жовтня 1924 р. ректор у своєму звіті зазначав, що за літній триместр одержано лише 10% від при-

значеної суми, додавши, що «інститут ніколи й не сподівався на нормальне одержання платні з огляду на незаможній елемент, з якого складалося студентство»⁴³.

Адміністрація цього вишу певною мірою боролася із недоїмками. Так, у березні 1923 р. ректор своїм наказом попереджав студентів, що у разі несплати боргів їх притягнуть до судової відповідальності⁴⁴. У грудні 1924 р. керівник розпорядився не приймати заліки у студентів-боржників⁴⁵, а частину їх довелось відрахувати з інституту (у 1923–1924 н.р. – 7 осіб)⁴⁶.

Щоб створити нормальні матеріальні умови для навчання пролетарських студентів, переважну більшість їх звільнили від плати за навчання. У першу чергу, під цей захід попали студенти, що мали «революційні заслуги» і перебували у важкому матеріальному становищі; члени КНС, які не мали заробітку; члени профспілки «Робос» із 2-річним стажем; військовослужбовці та їхні діти до 18 років; інваліди війни та праці; особи, які вели педагогічну, науково-педагогічну або наукову роботу в установах НКО⁴⁷. Так, у Вінницькому ІНО лише у листопаді-грудні 1923 р. від внесення плати звільнили 92 студенти⁴⁸. У Кам'янець-Подільському ІНО в осінньому триместрі 1922–1923 н.р. від плати за навчання звільнили 202 студенти із 296, у весняному – 130 із 264, у лютому 1924 р. – 139 із 202⁴⁹. У 1927–1928 н.р. у вишах усіх типів УСРР від плати за навчання звільнили 92,7% робітників, 84,2% селян і 17,9% кустарів та ремісників⁵⁰.

13 січня 1934 р., «зважаючи на пролетаризацію учбових закладів, у яких навчаються в основному робітники і колгоспники, а також діти трудової інтелігенції», постановою ВУЦВК і РНК УСРР плату за навчання ліквідували⁵¹.

Таким чином, на початку 1920-х рр., незважаючи на важке становище студентства, для них запровадили плату за навчання. Цим самим влада відійшла від декларованого нею принципу безкоштовності освіти. Водночас, аналіз обкладання платнею студентів вишів різних типів показує, що у педагогічних навчальних закладах була найсприятливішою ситуація. Тут був найбільший відсоток молоді, звільненої від плати або тієї, що платила по пільгових тарифах. Загалом, запровадження плати було малоефективним засобом, зважаючи на малозабезпеченість молоді. Не всі мали змогу внести суми, насамперед, через важке матеріальне становище.

Примітки:

¹ Кузьменко М. Матеріально-побутове забезпечення науково-освітянської інтелігенції українського суспільства 20-30-х років ХХ ст. / М. Кузьменко // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: зб. статей / [редкол.: С. І. Білокінь, В. М. Даниленко (відп. ред.), О. В. Добржанський та ін.]. – К.: Ін-т іст. України НАН України, 2004. – Вип. 7. – С.368-379.

² Липинський В. В. Становлення і розвиток нової системи освіти в УСРР у 20-і роки: монографія / В. В. Липинський. – Донецьк: РВА Донецьк. держ. техн. ун-т, 2000. – 247 с.

³ Прилуцький В. І. Матеріально-побутові умови життя студентства радянської України 1920-х рр. / В. І. Прилуцький // Укр. іст. журн. – К., 2008. – №3. –

С. 86-101.

⁴ Бистров М. А. Керівна роль КП(б)У у галузі вищої освіти в період будівництва соціалізму (1917–1937 рр.) / М. А. Бистров. – Харків: Вища шк., 1974. – 144 с.

⁵ Державний архів Хмельницької області (далі – Держархів Хмельницької обл.). – Ф. Р.302. – Оп. 1. – Спр. 385. – Арк. 15.

⁶ Шепель Л.Ф. Проблема спеціалістів в контексті соціально-економічної ситуації в УСРР на початку 1920-х рр. / Л. Ф. Шепель // Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика: зб. статей / [редкол.: С. І. Білокінь, В. М. Даниленко (відп. ред.), О. В. Добржанський та ін.]. – К.: Ін-т іст. України НАН України, 2002. – Вип. 6. – С.232.

⁷ Кузьменко М. М. Система освіти в УСРР у 1920-х рр.: історико-теоретичний аспект / М. М. Кузьменко // Укр. іст. журн. – К., 2004. – №5. – С. 74.

⁸ Лаврут О. О. Студентство Радянської України в 20-ті рр. ХХ ст.: дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Лаврут Ольга Олександрівна; Донецький національний університет. – Донецьк, 2004. – С. 88.

⁹ Кузьменко М. Матеріально-побутове забезпечення... – С. 370.

¹⁰ Прилуцький В.І. Вказ. праця. – С. 90.

¹¹ Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 1572. – Арк.12; Київський університет за 50 років радянської влади / [редкол.: І. Т. Швець (гол. ред.), А. А. Чухно, П. Г. Богач та ін.]. – К.: вид-во Київ. ун-ту, 1967. – С. 21.

¹² Липинський В. В. Вказ. праця. – С. 89; Бистров М. А. Вказ. праця. – С.53-54.

¹³ Липинський В. В. Вказ. праця. – С. 90.

¹⁴ Держархів Хмельницької обл. – Ф. П.3. – Оп. 1. – Спр. 39. – Арк. 94; Ф. Р.5. – Оп.1. – Спр.563. – Арк.35; Ф.Р.302. – Оп.1. – Спр.395. – Арк.17.

¹⁵ ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп.2. – Спр.1077. – Арк.177.

¹⁶ Центральний державний громадських об'єднань України. – Ф.1. – Оп.20. – Спр.1513. – Арк.48; Держархів Хмельницької обл. – Ф.П.1. – Оп.1. – Спр.203. – Арк.33.

¹⁷ Держархів Хмельницької обл. – Ф.Р.5. – Оп.1. – Спр.563. – Арк. 87, 97зв.

¹⁸ Інструкція по освобождению от платы за правоучение уч-ся ВУЗов и профшкол УССР в 1923–24 уч. году // Студент революції. – Харків, 1923. – №7-8. – С.128-129.

¹⁹ ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп.2. – Спр.843. – Арк.66; Спр.1057. – Арк.90зв.; Оп.4. – Спр.629. – Арк.38.

²⁰ Там само. – Оп.5. – Спр.566. – Арк.562.

²¹ Держархів Хмельницької обл. – Ф.Р.302. – Оп.1. – Спр.471. – Арк.6; Спр.566. – Арк.81зв.

²² Там само. – Спр.601. – Арк.8, 55.

²³ ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп.2. – Спр.843. – Арк.16.

²⁴ Там само. – Спр.1057. – Арк.20.

²⁵ Держархів Хмельницької обл. – Ф.Р.5. – Оп.1. – Спр.589. – Арк.5.

²⁶ Сборник действующего законодательства УССР по народному просвещению / [сост. М. А. Глейзер; под ред. Я. П. Ряппо]. – Харьков: Юридич. изд-во Наркомюста УССР, 1926. – С.92-94; Держархів Хмельницької обл. – Ф. Р.302. – Оп. 1. – Спр. 619. – Арк. 4.

²⁷ Хроніка. В Н.К.О. Плата за навчання в вузах // Студент революції. – 1926. – № 5-6. – С.47.

²⁸ ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 5. – Спр. 289. – Арк. 633.

²⁹ Державний архів Житомирської області (далі – Держархів Житомирської обл.). – Ф. Р.266. – Оп. 1. – Спр. 135. – Арк. 50зв.

³⁰ Там само. – Ф. П.211. – Оп. 1. – Спр. 9. – Арк. 10.

³¹ ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 5. – Спр. 289. – Арк. 475зв.; Держархів Хмельницької обл. – Ф. Р.5. – Оп. 1. – Спр. 611. – Арк. 4зв.; Ф. Р.302. – Оп.1. – Спр. 710. – Арк. 59зв.

³² Держархів Житомирської обл. – Ф. Р.266. – Оп. 1. – Спр. 140. – Арк. 48зв.; Ф. Р.344. – Оп. 1. – Спр. 107. – Арк. 23.

³³ Там само. – Ф. Р.266. – Оп. 1. – Спр. 142. – Арк. 19зв.

³⁴ ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 6. – Спр. 205. – Арк. 6зв.

³⁵ Там само. – Арк.67.

³⁶ Там само. – Арк.155.

³⁷ Там само. – Спр. 207. – Арк. 207.

³⁸ Сірополко С. Народна освіта в Україні під час советської займанщини [Народня освіта на советській Україні. – Варшава, 1934] / С. Сірополко // Сірополко С. Історія освіти в Україні. – К.: Наук. думка, 2001. – С. 750.

³⁹ Держархів Хмельницької обл. – Ф. Р.1584. – Оп.1. – Спр. 7. – Арк.83-85.

⁴⁰ Там само. – Ф.Р.5. – Оп.1. – Спр.587. – Арк.49.

⁴¹ Там само. – Ф.Р.302. – Оп.1. – Спр.385. – Арк.15.

⁴² Там само. – Спр.566. – Арк.81зв.; ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп.4. – Спр. 646. – Арк. 56.

⁴³ ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 4. – Спр. 630. – Арк. 82.

⁴⁴ Держархів Хмельницької обл. – Ф.Р.302. – Оп.1. – Спр.385. – Арк.15.

⁴⁵ Там само. – Спр.601. – Арк.8; Спр.618. – Арк.102.

⁴⁶ Там само. – Спр.400. – Арк. 51.

⁴⁷ ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп.4. – Спр.619. – Арк.6; Державний архів Вінницької області (далі – Держархів Вінницької обл.). – Ф. П.1. – Оп. 1. – Спр. 1612. – Арк.4; Держархів Хмельницької обл. – Ф. Р.302. – Оп.1. – Спр. 206. – Арк. 75; Спр. 260а. – Арк. 3, 37; Спр. 398. – Арк. 59зв.; Спр.619. – Арк.3, 50.

⁴⁸ Держархів Вінницької обл. – Ф. Р.1941. – Оп.1. – Спр.9. – Арк.5-40, 42, 43, 44, 55-98; Спр. 47. – Арк. 81, 86, 89, 90 (підр. автора).

⁴⁹ Держархів Хмельницької обл. – Ф. Р.302. – Оп.1. – Спр. 51. – Арк. 230; Спр. 260а. – Арк. 41; Спр. 395. – Арк.17; Спр.398. – Арк. 13-13зв.; Спр. 414. – Арк.18; Спр. 459. – Арк. 6; Спр. 471. – Арк. 6; Спр. 584. – Арк.3; Ф. П.1. – Оп.1. – Спр. 1542. – Арк. 13-14.

⁵⁰ Вища школа Української РСР за 50 років / [кер. авт. кол., відп. ред. В. І. Пі-

чов]. – К.: Київ. держ. ун-т ім Т. Г. Шевченка, 1967. – С.201.

⁵¹ Культурне будівництво в Українській РСР. Найважливіші рішення Комуністичної партії і радянського уряду. 1917–1959 рр.: зб. документів / [редкол.: О. І. Євсєєв (ред.), Л. В. Гусєва, О. В. Килимник та ін.]. – К.: Держ. вид-во політ. л-ри УРСР, 1960. – Т.1. 1917 – червень 1941 рр. – С.630; Історія України від найдавніших часів до сьогодення: зб. док. і матеріалів / [за заг. ред. А. П. Коцура, Н. В. Терес]. – К., Чернівці: Книги – XXI, 2008. – С.719.

Oleksandr Komarnitskiy. Power and student teacher training institutions Right-Bank Ukraine: the transition to paid higher education (20-ies – the first half of the 1930s.). In the article on the example of pedagogical educational establishments of Right-bank Ukraine shows the policy of the Bolshevik regime aimed at imposing a salary of certain categories of students. An author considers that power stepped back this same from the principle of free of chargeness of education declared by it. It is noted that the analysis of salary taxation of different types of university students shows that teacher training institutions has been most favorable situation. It was the highest percentage of youth released from the board or the one that paid for preferential tariffs. Analyzes legal documents – manuals for exemption from tuition fees, according to which the responsibility for payment of taxation or exemption relied on commissions that operate in the executive bureau of trade unions. It is reported that, depending on the size of tuition fees students were divided into 5 categories. The author notes that the majority of students exempt from tuition fees in order to create normal conditions for learning material. First, during the event got students who had «revolutionary achievements» and were in a difficult financial situation; Committee members of poor peasants who had no earnings; union members «Robos» with a two-year period; military personnel and their children up to 18 years; disabled war and labor; persons who were teaching, scientific or research work in the institutions of the People’s Commissariat of Education. In general, according to the author, the introduction of fees was ineffective means, given the low income youth. Not all were able to make the amounts, primarily because of the difficult financial situation.

Key words: students, institute, college, tuition, instruction, category.

Отримано: 10.10.2015 р.

УДК 94(477.83) «XX»

Василь Ільницький

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВОЄННОЇ ОКРУГИ 4 «ГОВЕРЛЯ»

Василь Ільницький. Особливості формування воєнної округи 4 «Говерля». У статті на основі невідомих та маловідомих документальних матеріалів